

УДК: 37.091.4

Дүйшөбаева А., Эргашева Г., Байжигитова Г.

Жалал-Абад мамлекеттик университети

АДАБИЙ ОКУУДА ОКУРМАНДЫК САБАТТУУЛУКТУ КАЛЫПТАНДЫРУУ

Дүйшөбаева А., Эргашева Г., Байжигитова Г.,

Жалал-Абадский государственный университет

ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В ЛИТЕРАТУРНОМ ЧТЕНИИ

Duishebayeva A., Ergasheva G., Baizhigitova G.

Jalal-Abad State University Jalal-Abad State University

FORMATION OF READING LITERACY IN LITERARY READING

Аннотация. Башталгыч класстардын адабий окуу сабагында окуучунун окурмандык сабаттуулугун калыптандырууга өзгөчө орун берилет. Окурмандык сабаттуулук көп убакытты талап кылуучу окуу формасынын түрүнө кирет. Окурмандык сабаттуулук текстти окуу, аны талдоо аркылуу ишке ашууга тийиш. Тексттен башталган окуунун бул формасы бир канча баскычтарды басып өтөт. Тактап айтканда, адабий окуу сабактарында окуучу эң алгач текстти өз алдынча окуп чыгуу менен текстке болгон көз карашын, оюн, пикирин билдирүүгө аракет жасайт. Демек, бул процессти ишке ашыруу үчүн окуучу текстти талдоого киришет. Текстти талдоо үчүн анын үч баскычын пландаштырат. Ал текстти окуганга чейинки, текстти окуп жаткандагы, текстти окугандан кийинки иш-аракеттер. Бул иш-аракеттер тексттин мазмунун талдоону пландаштыруу аркылуу жүргүзүлөт. Жыйынтыгы тексттин мазмунун талдоо менен аяктайт. Эгер бала текстти туура, шар, сезимдүү, көркөм окуй алса - окурмандык сабаттуулук калыптанат. Биздин макаланын мазмуну окурмандык сабаттуулуктун ушул багытын кароого сунушталды.

Түйүндүү сөздөр: окутуу, окуу, кеп ишмердүүлүгү, көндүм, ойду айта билүү, коммуникативдик компетенттүүлүк, окурмандык сабаттуулук.

Аннотация. На уроках литературного чтения в начальной школе особое место уделяется развитию навыков чтения у учащихся. Читательская грамотность — это форма обучения, которая требует много времени. Она должна осуществляться путём чтения текста и его анализа. Эта форма чтения проходит несколько этапов. В частности, на уроках литературного чтения ученик сначала самостоятельно читает текст и пытается выразить свои взгляды, мысли и мнения по тексту. Следовательно, для реализации этого процесса считается необходимым, чтобы учащийся выполнял деятельность по анализу текста. Анализ включает три этапа: действия до чтения текста, во время чтения текста и после чтения текста. Эти действия

осуществляются путём планирования анализа содержания текста. Если ребёнок умеет читать текст правильно, бегло, эмоционально и художественно, то у него уже сформирована читательская грамотность. Содержание нашей статьи призвано рассмотреть именно этот аспект читательской грамотности.

Ключевые слова. обучение, чтение, речевая деятельность, навыки, способность высказывать мысли, коммуникативная компетентность, читательская грамотность.

Annotation. In elementary school literature classes, a special place is given to the development of a student's reading literacy. Reading literacy is a form of learning that requires a lot of time. Reading literacy should be carried out by reading a text and analyzing it. This form of reading, which begins with a text, goes through several stages. In particular, in literature classes, the student first tries to express their point of view on the text, providing feedback through reading the text independently. Therefore, in order to implement this process, it is necessary for the student to perform text analysis activities. The student plans three stages of text analysis. Therefore, in order to implement this process, it is necessary for the student to perform text analysis activities. The student plans three stages of text analysis. Therefore, the actions are performed before reading the text, during reading the text, and after reading the text. These actions are performed by planning the analysis of the text's content. The result is the analysis of the text's content. Therefore, this is the first stage of reader literacy. The second stage is for the student to develop their reading speed. The third stage is the formation of the ability to read books. Therefore, if a child can read a text correctly, spherically, sensually, and artistically, then their reading literacy is formed. The content of our article was suggested to be considered in this area of reading literacy.

Keywords. learning, reading, speech activity, skills, ability to express thoughts, communicative competence, and reading literacy.

Киришүү. Сабаттуулук – оозеки жана жазма тилди максатка жараша пайдалана билүү, элдин маданий деңгээлинин маанилүү көрсөткүчтөрүнүн бири. Сабаттуулук түшүнүгүнүн мааниси коомдун саясий жана экономикалык өнүгүшүнүн ар кайсы этаптарында маданий керектөөнүн жогорулашына жараша өзгөрүп турат.

Сабаттуулук - бул белгилүү бир чөйрөдөгү билим жана көндүмдөрдүн деңгээли, ошондой эле аларды иш жүзүндө колдоно билүү. Белгилүү бир предметти өздөштүрүү даражасы адам үчүн белгилүү бир маалыматтын жеткиликтүүлүгүн аныктайт. “Окурмандын сабаттуулугу - бул адамдын жазуу жүзүндөгү тексттерди түшүнүү жана колдонуу жөндөмү, алар жөнүндө ой жүгүртүп, өз максаттарына жетүү үчүн окуу менен алек болуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү, социалдык тармактарга катышуу, социалдык жашоо” экендигин белгилөөгө болот [12, 126-б.].

Актуалдуулугу. Башталгыч мектептин окуу программасында окурмандык сабаттуулукка үйрөтүү дайыма көңүлдүн борборунда. Предметтик стандарт жана окуу программасында көрсөтүлгөн сунуштар, компетенттүүлүккө багыттап окутуу колго алынууда. Башталгыч класста окурмандык сабаттуулукка үйрөтүү, анын формаларын жана методдорун изилдөө проблемасынын жеткиликтүүлүгү илимий изилдөөлөрдө толук изилденбей келе жатат. Демек, окурмандык сабаттуулук башталгыч класстагы “Адабий окуу” предметин окутуу жана үйрөтүү менен изилдөөнү талап кылып турган учурдагы зарылдыктардын жана актуалдуу маселелердин бири.

Изилдөөнүн максаты - башталгыч класстагы окурмандык сабаттуулукка үйрөтүүнүн теориялык жана практикалык маанисин, сабакта колдонуунун ыңгайлуу жолдорун талдоо, жалпылоодогу методдорду колдонуу ыкмаларын илимий чөйрөгө жеткирүү.

Адабиятка сереп. Башталгыч класста окурмандык сабаттуулукка үйрөтүүнүн, окутуунун методологиясын анализдөөдө негизинен белгилүү окумуштуулар С. Турусбековдун [10], С.К. Рысбаевдин [7], С.С. Сакиеванын [9], А.Д. Токтомаматовдун [11], Б.А. Абдухамидованын [3], К. Сартбаевдин [10] эмгектери негиз катары пайдаланылды.

Методдор. Илимий макалада гуманитардык илим изилдөө багытында колдонулуучу методологиялык ыкмалар пайдаланылды. Мектеп программасына байланыштуу окурмандык сабаттуулуктун бөлүнүшү, окурмандык сабаттуулукту окутуунун методикасынын изилдениши, анын өнүгүү тенденциялары методологиялык принциптерге ылайык түзүлдү, ал изилдөөнүн методологиясына, принциптерге жана методдорго таянуу менен изилдөөнү талап кылат. Изилдөөнүн методологиясы объективдүүлүк, илимий, ар тараптуулук, тарыхый жана логикалык биримдик, окутуунун жеткиликтүүлүк, илимийлүүлүк, системалуулук, көрсөтмөлүүлүк, оптималдуулук принциптерине таяндык.

Башталгыч мектепте окурмандык сабаттуулук маселесинин мазмунун ачууда салыштыруу, анализдөө, талдоо, сыпаттама методу колдонулуп, анын окутуудагы абалы талкууланды жана аны кайрадан өнүктүрүүнүн жолдору сунушталды.

Изилдөөнүн жыйынтыктары. Башталгыч мектепте окутуу пайдубалын камсыз кылуу үчүн белгилүү окурмандын сабаттуулугун жана маалымат маданиятын калыптандыруу болуп эсептелет. Башталгыч класстарда окуу жана жазуу, окуучулар иштин жаңы түрү, окуу китебинин негизинде маалымат менен иштөөнү үйрөнүү, маалымдама жана илимий-популярдуу китептердин, көркөм чыгармалардын жана маалыматтык ресурстар аркылуу окурмандык ишмердүүлүк калыптанат жана үйрөтүлөт.

“Адабий окуу” предмети окуу программасынын өзгөчө предмети, билим берүүнүн этаптары калыптандыруучу сабак катары окутулат. Ал бардык багыттар боюнча ийгиликтүү шарттарды түзүү үчүн жана кийинки бардык окутуунун негизи болуп саналат, өз алдынча билим алууга жөндөмдүү, негизги билимге ээ болгон окурмандын билүү-үйрөнүү жөндөмдүүлүгүн үйрөтүү функциясын аткарат. Адабий окуу курсун ийгиликтүү үйрөнүү башталгыч класстын башка предметтери боюнча окутуунун натыйжалуулугун мектептерде камсыз кылат.

Окуучулардын окурмандык сабаттуулугун калыптандыруу адабий окуу сабагында үйрөтүлөт. Бул макаланын алкагында талдоолор, байкоолор, жеке тажрыйбалар предметтин заманбап натыйжалуу ыкмаларын колдонуу аныкталат. Адабий окуу сабактарында окуучунун окурмандык сабаттуулугун калыптандыруу ыкмаларын аныктоо менен аны ишке ашыруу максатын көзөмөлдөйт.

Окуучунун окурмандык сабаттуулугун калыптандырууда өз алдынча окуу, үн чыгарып окуу, купуя окуу, хор менен окуу, бири-бирин окутуу ж.б. окуунун формалары колдонулат. Окурмандык сабаттуулук менен иштөөнү ишке ашырууда китеп окуунун ылдамдыгы, анын ар бир чейректин же бөлүмдүн аягында мониторингин чыгарып турууга өзгөчө маани берилет. Бул иш-аракеттер аркылуу окуучунун окурмандык сабаттуулугунун сапатын аныктоого болот.

Окуучунун окурмандык сабаттуулугун калыптандыруу - мугалимден дайыма окуучулар менен тынымсыз иштөөнү талап кылат. Мында текстке чейин иштөө, текстти окуу учурунда иштөө жана окугандан кийинки текст боюнча иш класста сөзсүз жүргүзүлүшү керек. Окуучу өз алдынча тексттин мазмунун талдоодо кыйынчылыксыз, эң толук баяндай алган чыгарманын мазмунун, бөлүп көрсөтүүгө жардам бере турган план түзүү менен тексттин негизги идеясын, окуялардын ортосундагы байланышты тексттин бөлүктөрү аркылуу билүүгө тийиш. Иштин бул түрү окуучулардын ой жүгүртүүсүн жана сүйлөөсүн өнүктүрөт, балдар текстти бөлүктөргө бөлүүнү, тексттин башкы мазмунун табууну үйрөнүшөт, ар бир бөлүктө ойлонуп, тексттин мазмунун түшүнүүгө багыт алышат. Бул деңгээлди жогорулатууда, окурмандык сабаттуулукту эффективдүү колдонулуучу технология - бул синквейн болуп саналат.

СИНКВЕЙН - бул эреже боюнча жазылган ыр. Сабактын чакыруу же ойлоону баскычында колдонсо болот.

Эрежеси:

- 1-сапта тема - зат атооч
- 2-сапта - эки сын атооч
- 3-сапта - үч этиш
- 4-сапта - төрт сөз же бир фраза, темага болгон мамиле
- 5-сапта темага синоним

Мисалы:

1. Мугалим - зат атооч
2. Билимдүү, маданияттуу - сын атооч
3. Окутат, билим берет, тарбиялайт - этиш
4. Мугалим - бул жакшылыктын жарчысы.
5. Инсан [1, 12-6].

Окурмандык сабаттуулукту калыптандыруу – бул көп кырдуу процесс, ал негизги окуу көндүмдөрүн гана эмес, окуунун башка формаларында колдонулат, т.а. текстти окуу,

чыгарманын мазмунун талдоо, берилген идеяларды баалоо, каармандын образын талдоо, текстти чыгармачылык менен окуу, биргелешип окуу, кабарлашып окуу, бири-бирин окутуу, ролдоштуруп окуу, маалыматты чечмелөө жана негизги ойлорду жалпылоо сыяктуу татаал көндүмдөрдү камтыйт. Мындай шартта сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү маанилүү аспект болуп саналат, ал текстти түшүнүүгө гана эмес, анын негиздүүлүгүн тактоого жана башка маалымат булактарына салыштырууга мүмкүндүк берет. Адабий окуу сабагы окуучулардын окурмандык сабаттуулугун гана калыптандырбастан, улуттук аң-сезимин, маданий өзгөчөлүктөрдү баалоо жөндөмүн, тарыхый эс тутумун чыңдоо аркылуу алардын инсандык жана жарандык сапаттарын өнүктүрүүгө да багытталган.

Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык сабаттуулугун жакшыртууда компетенттүүлүккө негизделген заманбап окутуу ыкмалары, анын ичинде интерактивдүү методдор, топтук талкуулар, чыгармачыл тапшырмалар жана мультимедиа каражаттарын колдонуу чоң мааниге ээ. Предметтик компетенттүүлүк текстти окуу жана түшүнүүдө ар дайым иш жүзүнө ашырылып турганда гана ийгиликтүү калыптандырылат. Окуучулардын китеп окууга болгон кызыгуусун ойготуунун жолдорун, ыкмаларын өзгөртүү дайыма актуалдуулугун жоготпойт.

Окуу ишмердүүлүгү – көп жактуу процесс, балдардын өз эне тилде эркин жеткиликтүү, түшүнүктүү баяндап берүүсүнө жетишип, ал жолго коюлгандан кийин алардын инсандык, интеллектуалдык жагын камсыздайт [6].

Окуучулардын коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандырууда негизги милдеттердин бири текст менен иш алып баруу болуп саналат, ал үчүн сабакта конкреттүү тапшырмаларды берүү, алардын кепти өздөштүрүүсүнө, окуучунун жөндөм-шыгына, кызыгуусуна ылайык мотивациялоо жана аны аткарууга мүмкүнчүлүк түзүү зарыл. Окуучуларда кептик ишмердүүлүктүн бардык түрлөрү (угуу, окуу, сүйлөө, жазуу) өнүгүшү шарт. Окуучулардын коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруучу тексттерди сунуштоо – бул окурмандык сабаттуулуктун калыптанышына багытталат.

Текст менен иш алып барууда түрдүү стратегияларды колдонууга болот. Суроолорду коё билүү, өз пикирин коргой алуу, фактыларга таянуу менен креативдүү (өзгөчө) ойлоно алуу жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө болот. Эгерде бул сапаттар, көндүмдөр окуучуда калыптанбаса, ийгилик жаратуу оңойго турбайт. Окуучуларда окурмандык сабаттуулукту калыптандырууда көркөм текст менен иш алып баруу системалуу көнүгүү-тапшырмалар менен коштолот, алар:

- Текстке карата суроо түзүү (текстти окуганга чейин, текстти окуп бара жатканда, текстти окугандан кийин);
- Талкуу жаратуучу диалогду уюштуруу;
- Салыштыруу (башка чыгарма менен);
- Белги коюу менен текстти окуу (инсерт) ж.б.

Башталгыч класстын адабий окуу сабагында текстти божомолдоп окуу стратегиясынын бир нече ыкмалары бар, алардын бири катары божомолдоп окууда тастыктоо картасын пайдалануу өзүнүн ийгиликтүү натыйжасын берет. Көркөм текстти түрдүү ыкмалар менен окууга үйрөнүү окуучуларга анын мазмунун түшүнүүгө, аны талдоого жетишүүгө, чыгарманы эмоционалдуу, жан дүйнө менен сезүү жана ага карата өз пикирин, оюн билдирүү жөндөмүнө ээ кылат. Окурмандык сабаттуулукта китеп окуу көндүмү, чыгармачылык жөндөмдүүлүгү да жүргүзүлөт. Адабий текстти окуп-үйрөнүү

менен чыгарманын мазмунун талдоо аркылуу өз оюн жеткиликтүү билдирүү үчүн баарлашуу ыктарына ээ болушат. Демек, окурмандык сабаттуулук адабий окуу сабагынын бардык этабында калыптанат. Окурмандык сабаттуулукту бир сабактын мисалында карап көрөлүк.

Бул сабакта биз 2-класстын “Адабий окуу” китебиндеги “Жыл жана анын төрт уулу” аттуу элдик жомокту окуйбуз.

– Бул окуя эмне жөнүндө болот деп ойлойсуңар?

(Окуучулардын жооптору окулат).

Тынымга чейин текстти окугула.

“Жыл жана анын төрт уулу” (Элдик жомок. Тексттин биринчи бөлүгү мугалим тарабынан окулат). Мугалим текстти бир нече бөлүктөргө бөлүп, тыным жасоо менен окуп берип, тынымдан соң суроо берүү менен окуучулардын оюн токтотуп, ой жүгүртүп отурат.

Мугалим окуучуларга суроо менен кайрылат:

1. Балдар, жыландын балдары тууралуу кимдер, эмне тууралуу арызданып келишти?
2. Эми окуя кандай уланат деп ойлойсуңар?

2-ТЫНЫМ. Текст окулат

Суроолор:

1. Жыл төрт баласына канча күн, канча ай бөлүп берди?
2. Бул мезгилдерде аба ырайы, айлана-чөйрө кандай болорун сүрөттөп көргүлөчү?

3-ТЫНЫМ. Текст окулат.

Суроолор:

1. Балдар, аюу, суур, кашкулак кышында кантип кыштап чыгышты?
2. Жылдын бул бөлүштүргөнү туура болдубу? Силер кандай деп ойлойсуңар?
3. Силер жыл мезгилдерин кандай бөлүштүрөт элеңер? Эмне үчүн?

Үйгө тапшырма:

1. “Жыл жана анын балдары” аттуу жомокту үйдөн шар, көркөм окууга, мазмунун айтып берүүгө машыгуу.
2. Жыл мезгилдерине ылайык макал-лакаптарды, табышмактарды таап келүү.
3. Жыл мезгилдерине жараша сүрөт тартып келүү [2, 27-б.].

Адабий окуу предметине сунушталган тексттердин басымдуу көпчүлүгү сынчыл окуу стратегиясы менен окууга ыңгайлашкан. Сынчыл окуу стратегиясын колдонуу менен окуучунун окурмандык сабаттуулугун калыптандырууга боло тургандыгын белгилөөгө болот. Сынчыл ойлом стратегиясы менен катарлаш интерактивдүү панелдер менен иштөө, планшет, электрондук китептер жана ресурстар менен иштөө, викториналар жана тесттер (ар тир темага, бөлүмгө карата), оюн технологиялары, дидактикалык материалдар, долбоордук иштер, жасалма интеллектти пайдалануу, Kahoot!, Quizizz сыяктуу платформалар аркылуу окуучулардын билимин оюн түрүндө текшерүү ж.б. колдонууга болот.

Корутунду. Башталгыч класста окурмандык сабаттуулукту калыптандыруу негизинен текст, текст менен иштөө, тексттин мазмунун талдоо, өз алдынча иштөө, чыгарманын мазмунунун моделин түзүү, салттуу жана интерактивдүү методдорду колдонуу, аларды сабакта ыңгайлуу пайдалануу, окуу көндүмдөрүн, окуу ылдамдыгын, негизги жана предметтик компетенцияларды калыптандыруу ж.б. жолдор менен ишке ашат. Окурмандык сабаттуулук - бул адабий окуу сабагында калыптанат.

Адабияттар:

1. Абдираимова З. Мугалим, сабак жана сынчыл ойлом стратегиясы / Абдураимова З. Методикалык колдонмо. – Ош, 2008. – 210 б.
2. Абдухамидова Б.С. 2-класста Адабий окуу предметин окутууга карата мугалимдер үчүн методикалык колдонмо / Б.С. Ибраимова, С. Рысбаев. – Методикалык колдонмо. – Бишкек, 2013. – 130 б.
3. Абдухамидова Б. Окурмандык ишмердүүлүктү калыптандыруу / Б. Абдухамидова. – Бишкек, 2024. – 270 б.
4. Гаврилова С.М. Формирование читательской грамотности на уроках литературного чтения в начальной школе / Р.Б.Дондоева // Вестник Бурятского государственного университета. Образование. Личность. Общество. – 2021. – №4. – С. 45-51
5. Муратов А. Мугалимдин устаттыгы жана окутуунун жаңы технологиялары / А. Муратов, К. Акматов. – Бишкек, 2023. – 520 б.
6. Предметтик стандарт “Кыргыз тили жана окуу”. Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүүчү уюмдарынын 1-6-класстары үчүн. –Бишкек, 2025. – 22 б.
7. Рысбаев С. Баланын китеп окуусун уюштуруу технологиялары. – Методикалык колдонмо / С. Рысбаев. – Бишкек, 2022. – 70 б.
8. Рысбаев С. Кыргыз тили, адабияты мугалимине жүз кеңеш. – Методикалык колдонмо / С. Рысбаев. – Бишкек, 2013. – 236 б.
9. Сакиева С.С. Башталгыч мектепте адабий окууга үйрөтүүнүн педагогикалык негиздери / С.С. Сакиева. – Бишкек, 2010. – 170 б.
10. Турусбеков С. Башталгыч класста кыргыз тилин окутуунун методикасы / С. Турусбеков, Э. Бердибаев, Б. Рысбекова, К. Сартбаев. – Фрунзе, 1965. – 450 б.
11. Токтомаматов А.Д. Башталгыч класстары үчүн Адабий окуу китептеринин дидактикалык негиздери. Кандидаттык диссертациянын авторефераты / А.Д. Токтомаматов. – Бишкек, 1995. – 20 б.
12. Цукерман Г.А. Победа в PIRLS и поражение в PISA: судьба читательской грамотности 10-15 летних школьников / Г.С. Ковалева, М.И.Кузнецова // Вопросы образования. – 2011. – №2. – С. 123-150